

меандрами (ся хатка має підтримувати в мені оптимістичний настрій)» [2; X, 125]. У східній та античній традиції меандр – не просто орнамент, це система світогляду та світорозуміння, відбита в умовних знаках, символ безкінечного плину часу, вічності. Для давніх єгиптян слова й зображення, зафіксовані в архітектурних спорудах, мали сакральне значення, були втіленням їх прагнення до безсмертя. Згадка про бігунчик-меандр у контексті вірша Лесі Українки є своєрідним підтвердженням думки про всесилля фелаха, можливість перемоги людини над природою пустині, якщо не зараз, то в майбутньому.

Джерела та література

1. Козлітіна О. Типологія образів у поетичному циклі Лесі Українки «Весна в Єгипті» / Олена Козлітіна // *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. пр. Т. 6. / упоряд. Н. Сташенко. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – С. 106–119.
2. Українка Леся. Збір. тв. У 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975–1979.

Наталія Костенко

ПРО РИТМІКУ ВІРША ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ДИХАННЯ ПУСТИНІ»

У другому вірші з поетичного циклу Лесі Українки «Весна в Єгипті» – сонет «Дихання пустині» – вражає досконалість словесно-пластичного візерунка та його втілення в класичній сонетній формі. Навряд чи у світовій літературі знайдеться багато творів, у яких би з такою візуальною точністю і водночас одухотвореністю були опоетизовані земні й повітряні стихії – пустеля та її несамопиті господарі – пекучі вітри. Рух образу вітру визначає ритмічну будову кожного з творів циклу.

Для того, щоб зрозуміти ритміко-семантичні особливості сонета «Дихання пустині», якому відведено друге місце в циклі, треба взяти до уваги, що він (сонет) є очевидним контрастом до першого твору, що має назву «Хамсін» (Хамсін – єгипетська назва південного ураганного вітру – самуму). Як і сонет, перший твір написаний розміром п'ятистопного ямба, однак досить далеким від класичності й симетрії. Текст (29 рядків) укладено білим віршем; уже в другому рядку тради-

ційний ямбічний п'ятистопник деформується ненормативним наголосом на непарному сьомому складі, що переводить його на дольнікові реєстри:

1. Рудий Хамсін в пустині розгулявся, 1 – 1 – 1 – 3 – 1 Я5
 2. Жагою палений, мчить у повітрі... 1 – 1 – 2 – 2 – 1 Дк4 (т. 1, 363).

Це єдине таке глибоке ритмічне зрушення, однак воно веде до посилення динаміки ритмічних форм п'ятистопного ямба в наступних рядках (I, II, III, IV, V, X, XI форм) – без домінанти, з постійною змінною акцентно-складового малюнка. Так матеріалізується рвучкий темп і ритм Хамсіна, його «весілля дике». Це його шалені «таночки», прудкі кружляння у танці! На 29 рядків тільки два повнонаголошених, але дуже промовистих:

21. Я давній бог, я той могутній Сет... 1 – 1 – 1 – 1 – 1 – Я5
 29. І стало так, мов цілий світ осліп... 1 – 1 – 1 – 1 – 1 – Я5 (т. 1, 363).

В обох цих метрично правильних рядках ніби унормовується, універсалізується (аж до рівня могутнього сета) руйнівна сила сліпої стихії.

Інша картина в другому вірші циклу – сонеті «Дихання пустині». Його образна й ритмічна семантика закодовані в заголовку твору, також у першому й останньому (14-му) ключових рядках, які кільцем обрамляють увесь сонет:

1. Пустиня дише. Рівний подих, вільний...
 14. Пролине... знов і знов... Пустиня дише.
 (т. 1, 363–364)

Після руйнівного самуму пустеля ніби очищується й освячується; її подих стає вільним і рівним. Мотиву гармонізації світу цілком відповідає сонетна форма, її впорядкований, досконалий лад: два катрени й два терцети з канонічним римуванням – кільцевим, із двох рим у катренах (АвВА АвВА), із трьох рим у терцетах (СДД ССД).

Канонічному п'ятистопному ямбу в сонеті «Дихання пустині» Леся Українка теж надає особливої виразності й пропорційності. Загалом ритміка п'ятистопного ямба в сонеті основана на співвідношенні двох домінуючих ритмічних форм – I, повнонаголошеної (– 1 – 1 – 1 – 1 –) і V, із традиційним послабленням перед константним наголосом (– 1 – 1 – 3 –). При тому в катренах у загальну кільцеву композицію включаються внутрішньострофічні ритмічні кільця:

1. 1 – 1 – 1 – 1 – 1 – 1 – I 5. 1 – 1 – 1 – 1 – 1 – 1 – I
 2. 1 – 1 – 1 – 3 – – V 6. 1 – 1 – 1 – 3 – – V

3. 1 – 1 – 1 – 3 –	– V	7. 1 – 1 – 1 – 3 –	– V
4. – 2 – 1 – 1 – 1 – 1	– I	8. 1 – 1 – 1 – 1 – 1 – 1	– I

Як бачимо, у розподілі ритмічних форм у катренах утворюється досить чиста симетрія: I, повнонаголошена, форма опоясує строфи, а V складає її ядро. Повнонаголошені форми в українському двоскладовому вірші не належать до найбільш типових (як, скажімо, в англійській версифікації, де двоскладові, короткі слова – не рідкість), тому вони часто вказують на певний звуковий і смисловий курсив; щодо V ритмічної форми в п'ятистопному ямбі, то вона, навпаки, найбільш органічна для цього розміру і, отже, найбільш поширена. Зазначені ритмічні форми в сонеті Лесі Українки ніби врівноважують одна одну. Щодо смислового курсиву, то слід звернути увагу на певне зміщення у четвертому рядку сонета – переакцентуацію першої стопи з ямбічної в хореїчну (загальний ритм вірша залишається ямбічним, а не дольниковим):

4. Так як лишив його Хамсін свавільний – 2 – 1 – 1 – 1 – 1

Словом «так» Леся Українка ніби заохочує читача перечитати перший твір «Хамсін», для того щоб краще зрозуміти смисл другого.

Динаміка I і V ритмічної форми Я5 є ніби основним тлом, на якому виразніше вимальовуються два «відступи» від нього в терцетах – в 10 і 11 рядках. У 10-му послаблення (пірихій) на першій стопі (II форма), в 11-му – два слабкі місця (XI форма). Цей найлегший 11-й рядок компенсує свою вагу через строфічний enjambement, тобто через перенесення в наступний, 12-й рядок, другого терцета і, отже, обидва сигналізують про якісь важливі смислові акценти:

9. Оazi робить він серед пустині,	V
10. Лиш не для себе... Он уже він пише	II
11. Бігунчик по піддашші... Поколише	XI
	↓
12. Гарячий вітер одіж на людині,	V
13. Обсушить піт... і далі по рівнині	V
14. Пролине... знов і знов... Пустиня дише (т.1, 364).	I

Це перенесення, як і три крапки між реченнями (ніби паузи між поривами вітру), уповільнює читання і зосереджує нашу увагу на постаті (образі) людини-трудівника, без якої «пустиня» не дихала б. І не було б надії на оазу, дім і сад...